

AGNIESZKA BOROWIEC

O RZECZOWNIKACH NIELINEARNYCH W LEKSYKOLOGRAFII POLSKO-BIAŁORUSKIEJ

UWAGI WSTĘPNE

Jednym z największych wyzwań, jakie stoją przed autorem słownika dwujęzycznego, jest przekład leksyki, która – chociaż właściwa językowi wyjściowemu¹ – nie zawsze znajduje jednoznaczne pod względem znaczeniowym odpowiedniki w języku docelowym. Jak zauważa A. Bogusławski, w relacji przekładowej translaty² nie zawsze są adekwatne semantycznie, pragmatycznie i syntaktycznie w stosunku do tłumaczonych na język obcy wyrażen języka wyjściowego: „W szczególności bardzo częstym wypadkiem jest odpowiedniość, zachodząca między pojedynczym wyrazem z jednej strony, a połączeniem wyrazów, częścią wyrazu lub połączeniem części wyrazów albo wyrazu i części innego wyrazu itd. z drugiej strony”³. W procesie przekładu tłumacz spotyka się z pewnego rodzaju nielinearnością, polegającą na odmiennym – w obu językach – składniowym sposobie prezentacji jednostek tłumaczeniowych. Pod terminem „leksyka

Mgr AGNIESZKA BOROWIEC – asystentka Zakładu Białorutenistyki UMCS w Lublinie, adres do korespondencji : Pl. Marii Curie-Skłodowskiej 4, 20-031 Lublin.

¹ Za język wyjściowy uważam język, którego elementy są tłumaczone na język obcy (docelowy).

² Terminu *translaty* używam – za J. Wawrzyńczykiem – na oznaczenie słowa lub wyrażenia, będącego słownikowym odpowiednikiem wyrazu lub wyrażenia tłumaczonego (translandu).

³ A. Bogusławski, *Zagadnienie jednostek przekładowych*, w: *Współczesny język polski i rosyjski. Konfrontacja przekładowa*, red. A. Bogusławski i J. Mędelska, Warszawa 1997, s. 15; por. J. Wawrzyńczyk, *Zasady prezentacji materiałów przekładowych*, w: *Teoretyczne i praktyczne aspekty przekładu rosyjsko-polskiego*, t. I, Łódź 2000, s. 38.

nieliniarna⁴ rozumiem takie słownictwo, które – niejednokrotnie poprzez swoją złożoność semantyczną, nacechowanie stylistyczne lub uwarunkowania pozajęzykowe – nie posiada strukturalnie analogicznych, jednowyrazowych odpowiedników w docelowym języku przekładu. Brak na poziomie tłumaczenia ekwiwalencji językowej w parze transland-translat implikuje konieczność tworzenia – w języku docelowym – definicji złożonych, opisowych, niejako uzupełnionych o informacje dodatkowe, których komponenty mają charakter obligatoryjny bądź – w pewnej mierze – fakultatywny. Znaczenie translatu jest wypadkową semów wchodzących w skład jego minimum dwóch (lub więcej) komponentów, a nieliniarność tłumaczonego wyrażenia powoduje, że struktura ekwiwalentu jest bardziej rozbudowana niż hasło wyjściowe. Przekład leksyki nieliniarnej opiera się nie tylko na znajomości obydwu języków (wyjściowego i docelowego), jego leksyki i gramatyki, ale często na konieczności porównania realiów (językowych i pozajęzykowych) obu krajów. Z jednej strony porównanie to ma na celu wyodrębnienie wspólnych elementów znaczeniowych, stylistycznych i kontekstowych danej jednostki tłumaczeniowej, a z drugiej – uwzględnienie w translacie elementów różnicujących, dodatkowych, których znajomość decyduje o jego prawidłowym użyciu.

Część leksyki nieliniarnej należy do wyodrębnionej przez H. Bartwicką, „leksyki bezekwiwalentnej⁵, obejmującej „te leksemy, które nie posiadają analogicznych odpowiedników słownikowych w języku, albo są przetłumaczalne, jednak ich definicje znaczeniowe są niedostatecznie precyzyjne z punktu widzenia odpowiedniego komentarza realioznawczego, czy wreszcie takie wyrazy, których semantyzacja wymaga uwzględnienia narodowej specyfiki czy tzw. «ducha narodowego»⁶. O ile jednak badaczka rozpatrywała słownictwo, które nie ma swych ekwiwalentów ze względu na konotację (realioznawczą, stylistyczną, pragmatyczną), o tyle w niniejszym artykule skupiam się na takim typie nieadekwatności, która wymusza osobliwe relacje składniowe pomiędzy jednostkami tłumaczonymi i jednostkami przekładu, polegające na „zastępowaniu” wyrazu ję-

⁴ Translaty, które jedynie częściowo oddają znaczenie odpowiadających im translandów J. Ważyńczyk nazywa „odpowiedniościami” opisowymi lub „quasi-przekładami”.

⁵ Termin „leksyka bezekwiwalentna” wydaje mi się – w odniesieniu do omawianej leksyki – niezbyt trafny, ponieważ sugeruje, że badane leksemy w ogóle nie mają adekwatnych odpowiedników w języku docelowym. Tymczasem tłumaczenie wielu z nich nie przysparza większych trudności, np. brukselka ‘брусельская капуста’, kalafior ‘цвятная капуста’, kosodrzewina ‘карликовая сасна’.

⁶ H. Bartwicka, *O leksyce „bezekwiwalentnej” i jej odzwierciedleniu w słownikach rosyjsko-polskich*, „Zeszyty Naukowe WSP w Bydgoszczy. Studia Filologiczne” 1985, z. 16, s. 88.

zyka wyjściowego związkiem wyrazowym (konstrukcją syntaktyczną) w języku docelowym.

Wąskiemu rozumieniu leksyki bezekwiwalentnej H. Bartwickiej jako grupy słów charakterystycznych dla danego obszaru kulturowego (a więc nacechowanej kulturowo), która nie ma jednowyrazowych odpowiedników w języku obcym przeciwstawia się szerokie rozumienie, które zakłada, że omawiane słownictwo obejmuje każdy leksem, który w przekładzie na język obcy wymaga tworzenia definicji opartych na związkach wyrazowych.

W białoruskich pracach językoznawczych pojęcie braku ekwiwalencji funkcjonuje od dawna, jednakże – co zrozumiałe – najczęściej uwagi badacze poświęcili relacjom przekładowym między językiem białoruskim i rosyjskim. Autorzy *Слоўніка цяжкасцяў беларускай мовы* leksykę, która nie ma adekwatnych odpowiedników w języku przekładu, charakteryzują jako grupę słów „што называюць адмысловыя рэаліі пэўнай краіны, самабытныя паняцці яе насельнікаў. Падобныя рэаліі і паняцці або адсутнічаюць у іншамоўных краінах, або аднаслоўна не лексікалізуюцца”⁷. Oprócz nieregularnych definicji słownikowych (tworzonych według różnych modeli gramatycznych), badana leksyka charakteryzuje się różnorodnością tematyczną i obejmuje m.in. nazwy określające zawód, profesję, rodzaj działalności (‘кавальства’, ‘камінарства’, ‘каморніцтва’, ‘талака’), pojęcia świeckie i religijne (‘духоўніцтва’, ‘панскасць’, ‘васпан’), jednostki miary (‘корх’, ‘гміна’, ‘рата’), nazwy tańców (‘лявоніха’, ‘шчадроўкі’, ‘кантычка’), nazwy zwierząt i roślin (‘бобіна’, ‘бусліха’, ‘віша’), rzadziej – nazwy osobowe (‘бывалец’, ‘бяздзетуха’, ‘заможнік’)⁸.

Wydaje się, że relacje między leksyką bezekwiwalentną a nielinearną są dużo bardziej złożone, niż mogłoby się to początkowo wydawać. Nie ulega wątpliwości, że nielinearność rozumiana jako relacja prostego (jednowyrazowego) translandu i złożonego (wielowyrazowego) translatu niejako wynika z braku w języku docelowym właściwego, adekwatnego ekwiwalentu, który pozwoliłby zachować nie tylko zgodność semantyczną pomiędzy jednostkami tłumaczeniowymi obu języków, ale również odpowiedniość formalną, polegającą na zachowaniu identycznej ich struktury. Warto jednak rozważyć pytanie o to,

⁷ Б. А. Плотнікаў, В. П. Трайкоўская, *Слоўнік цяжкасцяў беларускай мовы*, Мінск 2004, с. 402-403.

⁸ Por. też Б. А. Плотнікаў, *Агульнае і спецыфічнае ў лексіцы беларускай мовы ў параўнанні з іншымі славянскімі мовамі*, у: Б. А. Плотнікаў, Л. А. Антанюк, *Беларуская мова. Лінгвістычны кампендыум*, Мінск 2003, с. 18.

czy nielinearność jest właściwością leksyki bezekwiwalentnej w ogóle, czy też jedynie niektórych wyrazów, które nie mają zadowalających odpowiedników w języku obcym.

Jak wykazuje badany materiał, nielinearność nie zawsze wiąże się z brakiem ekwiwalencji w języku docelowym. Dla przykładu, polskiemu leksemowi *biedronka* odpowiada białoruski związek wyrazowy ‘божая кароўка’, który – choć pozostaje w stosunku nielinearności do translandu – w pełni oddaje jego znaczenie (por. też *grochówka* ‘гарохавы суп’, *białodrzew* ‘белы топаль’, *brukselka* ‘брусельская капуста’, *kalafior* ‘цвятная капуста’, *kosodrzewina* ‘карлікавая сасна’). Warto też podkreślić, że elementy definicji powyższych ekwiwalentów mają charakter stały, w opozycji do większości badanych wyrazów, których przekłady na język białoruski charakteryzuje pewna dowolność, co potwierdza analiza porównawcza różnych publikacji leksykograficznych. Na przykład, w niedawno wydanym *Słowniku polsko-białoruskim*⁹ przy haśle *denat* odnajdziemy przekład ‘чалавек, які загінуў’, natomiast w *Podręcznym słowniku polsko-białoruskim*¹⁰ – ‘чалавек, які памёр ненатуральнаю смерцю’¹¹. Haseł słownikowych różnie definiowanych w poszczególnych wydawnictwach leksykograficznych możemy odnaleźć wiele.

Brak ekwiwalencji danego leksemu nie jest cechą stałą. Wyraz nie mający jednowyrazowego odpowiednika w danym języku może mieć go w innym języku, na przykład białoruski rzeczownik ‘акраса’ (pol. *okrasa*) w *Слоўніку цяжкасцяў беларускай мовы*¹² tłumaczony jest na język rosyjski jako ‘заправка для кулинарных блюд из нутраного свиного жира со специями’. Analogicznie, w języku rosyjskim nie występują jednowyrazowe ekwiwalenty na określenie między innymi takich białoruskich słów, jak: ‘брама’, pol. *brama*; ‘цукроўня’, pol. *sukrownia*; ‘ганок’, pol. *ganek*; ‘замужка’, pol. *teżatka*; ‘кажан’, pol. *nietoperz*; ‘kim’, pol. *kit*; ‘кляштар’, pol. *klasztor*; ‘ноўня’, pol. *Pełnia*; ‘шыба’, pol. *szyba*. Dodatkowo, należy brać pod uwagę proces zapożyczenia w postaci

⁹ Я. В. Волкава, В. Л. Авілава, *Слоўнік польска-беларускі. Słownik polsko-białoruski*, пад рэд. Г. А. Цыгун, Мінск 2004.

¹⁰ *Podręczny słownik polsko-białoruski*, red. A. Obrębska-Jabłońska i M. Biryła, Warszawa 1962.

¹¹ Celem artykułu nie jest analiza porównawcza prac leksykograficznych z zakresu polsko-białoruskiego, wydaje się jednak, że różnice leksykalne w dostępnych na rynku słownikach mogą być wynikiem transformacji samego systemu językowego. *Podręczny słownik...* pod red. A. Obrębskiej-Jabłońskiej i M. Biryły ukazał się w 1962 r., a *Słownik polsko-białoruski* J. Wołkaway i W. Awilawaj – w 2004.

¹² Б. А. Плотнікаў, В. П. Трайкоўская, *Слоўнік цяжкасцяў беларускай мовы*, Мінск 2004.

kalek leksemów, nie mających jednoznacznych odpowiedników w języku docelowym, czego przykładem chociażby pochodzące z języka rosyjskiego słowa *bolszewik*, *pionier*, *komsomolec*, i inne.

Bazę materiałową artykułu stanowi leksyka nieliniarna wybrana poprzez celową selekcję ze *Słownika polsko-białoruskiego* (Mińsk 2004)¹³, *Podręcznego słownika polsko-białoruskiego*¹⁴, *Małego praktycznego słownika biznesmena* T. Jasińskiej-Sochy i N. Panasiuk (Warszawa 1995), *Słownika białorusko-polskiego, polsko-białoruskiego* T. Jasińskiej i A. Bartoszewicz (Warszawa 1996), części słownikowej *Беларуска-польскага размоўніка* A. Kłyszki (Mińsk 1992) oraz *Materiałów do praktycznej nauki języka białoruskiego* N. Sajewicz (wyd. Lublin 2000).

RZECZOWNIKI NIEOSOBOWE

W składzie polsko-białoruskiej leksyki nieliniarnej rzeczowniki nieosobowe stanowią liczną grupę i obejmują nazwy pojęć abstrakcyjnych, przedmiotów (narzędzi, przyrządów, maszyn, ozdób), obszarów, pomieszczeń, zakładów pracy, fabryk, gałęzi produkcji, rodzaju działalności, potraw, napojów, przypraw, produktów spożywczych, roślin, drzew, krzewów, zwierząt, owadów, gadów, rzadziej – instrumentów muzycznych, substancji chemicznych, środków lokomocji, części ciała człowieka.

W dwuczłonowych ekwiwalentach białoruskich będących nominalnymi związkami wyrazowymi nośnikiem znaczenia podstawowego jest człon pierwszy, konkretyzowany przez rzeczownik abstrakcyjny lub konkretny: *abdykacja* ‘адрачэнне (адмова) ад трона’, *aprowizacja* ‘забеспячэнне харчамі’, *cera* ‘колер твару’, *drogowskaz* ‘паказальнік дарог’, *ekskomunika* ‘адлучэнне ад царквы’, *gajówka* ‘сядзіба лесніка’, *gołębiarstwo* ‘гадоўля галубоў’, *karuśniak* ‘суп з капустай’, *karnacja* ‘колер цела, твару’, *koszykarstwo* ‘выраб кошыкаў’, *kułig* ‘катанне на санках’, *laurka* ‘папера з малюнкамі (для віншавальных пісьмаў і вершаў)’, *matura* ‘атэстат сталасці’, *oclenie* ‘абкладанне пошлінай’, *oddłużenie* ‘пагашэнне даўгоў’, *pobojowisko* ‘поле бою’, *przechowalnia* ‘камера хавання’, *przetwórnia* ‘фабрыка па перапрацоўцы’, *pustelnia* ‘келля пустэль-

¹³ Dz. cyt.

¹⁴ Dz. cyt.

ніка', *szkicownik* 'альбом для эскізаў', *śródmieście* 'цэнтр горада', *urozmaicenie* 'унясенне разнастайнасці', *usamodzielnienie* 'набыццё самастойнасці', *widokówka* 'паштоўка з краявідам', *wodostan* 'узровень вады', *zabawkarstwo* 'выраб (вытворчасць) цацак', *zabytek* 'памятнік старадаўнасці', *zapinka* 'зацежка з аздабленнем', *zniechęcenie* 'заняпад духу'.

Wśród translatów dwuczłonowych również często spotykane są definicje, w których nośnikiem znaczenia jest rzeczownik, określane dodatkowo przez przydawkę, na przykład *aplikacja* 'юрыдычная практыка', *archidiecezja* 'архіепіскапская епархія', *aula* 'актавая зала', *batuta* 'дырыжорская палачка', *biułka* 'папяросная папера', *bieliźniarka* 'шафа для бялізны', *bieżnia* 'бегавая дарожка', *biret* 'круглая шапачка (вучоных і духавенства)', *biurko* 'пісьмовы стол', *blat* 'жалезны ліст', *bohomasz* 'дрэнная карціна', *brulion* 'тоўсты сшытак', *cegielnia* 'цагельны завод', *cementownia* 'цэментавы завод', *chłosta* 'цялесная кара', *cukrownia* 'цукровы завод', *deskorolka* 'ролікавая дошка', *dożuwocie* 'пажыццёвае карыстанне', *drukarstwo* 'друкарская справа', *dworek* 'памешчыцкі дом', *fara* 'парафіяльны касцёл', *gratka* 'неспадзяваная ўдача', *hala* (w Tatrach) 'горная паша', *harówka* 'цяжкая праца', *hurt* 'аптovy гандаль', *hurtownia* 'аптovy магазін', *huta* 'металургічны завод', *inauguracja* 'урачыстае адкрыццё', *inteligencja* 'разумовае развіццё', *kantyna* 'салдацкая сталовая', *kalka* 'капіравальная папера', *kalkomania* 'пераводная карцінка', *kaucja* 'грашовы залог', *kawalerka* 'халасцяцкая кватэра', *kaźń* 'смяротная кара', *klasówka* 'класная работа', *kryjówka* 'патайнае месца', *kwiaciarnia* 'кветкавы магазін', *leśniczówka* 'лясная вартоўня', *mennica* 'манетны двор', *mleczarnia* 'малочны завод', *nadwrażliwość* 'празмерная ўражлівасць', *nagrobek* 'намагільная пліта', *nałóg* 'дрэнная прывычка', *nieruchomość* 'нерухомая маёмасць', *ochronka* 'дзіцячы прытулак', *opatrność* 'вышэйшая воля', *parter* 'першы паверх', *politechnika* 'палітэхнічны інстытут', *polszczyzna* 'польская мова', *powierzchność* 'вонкавы выгляд', *powinowactwo* 'дальняя роднасць', *pretekst* 'выдуманая прычына', *przezuczenie* 'празмерная ўражлівасць', *przedsprzedaż* 'папярэдні продаж (білетаў)', *przepierka* 'невялікае мыццё', *rękodzieło* 'ручны выраб', *rysownica* 'чарцёжная дошка', *sceneria* 'сцэнічнае афармленне', *sklejka* 'пераклеяная фанера', *sposobność* 'зручны выпадак', *stadnina* 'конскі завод', *szachownica* 'шахматная дошка', *szlifiernia* 'шліфавальная майстэрня', *sztuczarnia* 'гравёрная майстэрня', *tapicernia* 'шпалерная майстэрня', *tuczarnia* 'адкормачны пункт', *tygodniówka* 'тыднёвы заробтак', *układanka* 'складная мазаіка', *wacik* 'ватовы тампон', *wertep* 'ухабістая дарога', *wizytówka* 'візітная картка', *współodpowiedzialność* 'сумесная (супольная) адказнасць', *wybujałość* 'непамернае разрастанне', *za-*

ścianek ‘малы маёнтак’, *zbuk* ‘пратухлае яйцо’, *zdobnictwo* ‘дэкаратыўнае мастацтва’, *zlewnia* ‘зліўны пункт’, *źmijowisko* ‘змяінае (вужачае) гняздо’.

W omawianej grupie znaczącą ilość stanowią leksemy określające rodzaj działalności, dziedzinę produkcji, gałąź przemysłu, zajęcie: *bankowość* ‘банкаўская справа’, *górnictwo* ‘горная прамысловасць’, *grawerstwo* ‘гравёрнае майстэрства’, *introligatorstwo* ‘пераплётная справа (вытворчасць)’, *inżynieria* ‘інжынерная справа’, *kamieniarstwo* ‘камячосная вытворчасць’, *kolarstwo* ‘веласіпедны спорт’, *kolejnictwo* ‘чыгуначная справа’, *kopalnictwo* ‘горная справа’, *koronkarstwo* ‘карункавая вытворчасць’, *kotlarstwo* ‘кацельная вытворчасць’, *księgarstwo* ‘кніжная справа’, *muzealnictwo* ‘музейная справа’, *narciarstwo* ‘лыжны спорт’, *pożarnictwo* ‘пажарная справа’, *przetwórstwo* ‘апрацоўчая прамысловасць’, *rymarstwo* ‘рымарская вытворчасць’, *siodlarstwo* ‘седлавая вытворчасць’, *szpitalnictwo* ‘бальнічная справа’, *wojskowość* ‘ваенная справа’.

Mniejszą – pod względem liczebności – grupę stanowią nazwy potraw, napojów, przypraw, produktów spożywczych (np. *grochówka* ‘гарохавы суп’, *grysik* ‘манныя крупы’, *kartoflanka* ‘бульбяны суп’, *klops* ‘мясны рулет’, *malinówka* ‘малінавая настойка’, *nabiał* ‘малочныя прадукты’, *pełcak* ‘ячная каша’, *susz* ‘сухія фрукты’, *przetwory* ‘прадукты перапрацоўкі’, *wędzonka* ‘вэнджаная грудзінка’), nazwy roślin, drzew, krzewów (np. *białodrzew* ‘белы топаль’, *brukselka* ‘брусельская капуста’, *bukowina* ‘букавы лес’, *bylina* ‘шматгадовая расліна’, *igłowie* ‘яловыя (сасновыя) шыпулькі (іголки)’, *kalafior* ‘цвятная капуста’, *kosodrzewina* ‘карлікавая сасна’, *mahoń* ‘чырвоное дрэва’, *winorośl* ‘вінаградная лаза’), nazwy narzędzi, przyrządów, maszyn, ozdób (np. *agrafka* ‘англійская шпілька’, *heblarka* ‘стругальны станок’, *krajarka* ‘рэзальны станок’, *sekator* ‘садовыя ножніцы’, *sikawka* ‘пажарная помпа’, *sztuciec* ‘сталовы прыбор’, *tokarka* ‘такарны станок’), nazwy odzieży (np. *garsonka* ‘жаночы касцюм’, *habit* ‘манашская раса’, *mundurek* ‘вучнёўская форма’, *serdak* ‘вышытая безрукаўка’, *szorty* ‘кароткія штаны’, *śliniak* ‘дзіцячы нагруднік’), nazwy zwierząt, owadów, płazów (np. *biedronka* ‘божая кароўка’, *dżdżownica* ‘дажджавы чарвяк’, *grzechotnik* ‘грымучая змяя’, *kos* ‘чорны дрозд’, *kozica* ‘дзікая каза’), nazwy środków lokomocji, statków (np. *autokar* ‘турыстычны аўтобус’, *holownik* ‘буксірнае судна’, *motorówka* ‘маторная лодка’, *odrzutowiec* ‘рэактыўны самалёт’), nazwy części ciała (np. *dwunastnica* ‘дванаццаціперсная кішка’, *kciuk* ‘вялікі палец (рукі)’, *odbytnica* ‘прамая кішка’), terminy lingwistyczne (np. *iloczas* ‘даўжыня гука’, *przegłos* ‘чаргаванне галосных’, *wolacz* ‘клічная форма’), nazwy okresów geologicznych (np. *jura* ‘юрскі перыяд’, *narzeczeństwo* ‘час ад заручын да вяселля’, *przedpołudnie*

‘перадпаўднёвы час’), terminy medyczne (np. *rogówka* ‘рагавая абалонка’, *ślinianki* ‘слічныя залозы’), terminy chemiczne (np. *wodorotlenek* ‘гідрат вокси’, *dwuwęglan* ‘двухвуглекіслая соль’), nazwy substancji (np. *lep* ‘ліпкая маса’, *szkliwo* ‘зубная эмаль’), nazwy instrumentów muzycznych (np. *harmonijka* ‘губны гармонік’).

Niekiedy białoruski translat składa się z trzech i więcej członów. Do tej grupy należą: 1. nazwy abstrakcyjne: *absolutorium* ‘спраўка аб заканчэнні ВНУ (вышэйшай навучальнай установы)’, *drzewostan* ‘стан лесу з пункту погляду парод густаты і веку’, *dwuszereg* ‘пастраенне ў дзве шарэнгі’, *dyskrecja* ‘уменне захоўваць чужую тайну’, *eksmisja* ‘прымусовае высяленне з кватэры’, *habilitacja* ‘публічная абарона дысертацыі’, *hippika* ‘усё, што адносіцца да каня’, *lewica* ‘левае крыло партыі’, *podnajem* ‘аддача ў наймы часткі нанятага памяшкання’, *robocizna* ‘вартасць рабочай сілы’, *rysopis* ‘апісанне вонкавага выгляду’, *lektorat* ‘курс замежных моў’, *śmigus* ‘польскі звычай аблівання вадой на другі дзень вялікадня’, *zdrowotność* ‘стан аховы здароўя’; 2. nazwy przedmiotów, rzeczy, ubrań, środków transportu, narzędzi, ozdób i inne: *agenda* ‘памятная кніжка для запісвання спраў, якія трэба ўладзіць’, *ambulans* ‘павозка для перавозкі раненых і хворых’, *ciupaga* ‘у жыжароў Татр сякерка з доўгай ручкай’, *drewniak* ‘башмак на драўлянай падэшве’, *graca* ‘матыка для ачысткі садовых дарожак ад травы’, *kordonek* ‘кручаная шаўковая нітка’, *medalik* ‘медальён з рэлігійным малюнкам’; 3. nazwy miejsc, obszarów, pomieszczeń, budynków, zakładów pracy, fabryk, np. *bekowisko* ‘месца сустрэчы аленяў у перыяд цечкі’, *deptak* ‘месца прагулак у горадзе’, *gnojowisko* ‘месца захавання гною перад вывазам’, *graciarnia* ‘закутак для захавання розных непатрэбных рэчаў’, *kolektura* ‘бюро па продажы латарэйных білетаў’, *lodziarnia* ‘пункт вырабу ці прадажы марожанага’, *plebania* ‘дом парафіяльнага ксяндза’; 4. nazwy potraw, napojów, przysmaków, produktów spożywczych: *bigos* ‘тушаная капуста з мясам’, *ćwikła* ‘цёрты хрэн з буракамі’, *juszka* ‘суп з крыві качкі, гусі альбо парасяці’, *surówka* ‘салат з сырой агародніны’, *zasmażka* ‘прыправа да страў, зроблена з мукі і тлушчы’; 5. nazwy czynności według odpowiadających im czasowników, np. *urządowanie* ‘выконванне службовых абавязкаў’, *wydzierżawienie* ‘здача або узяцце ў арэнду’, *wymeldowanie* ‘выпіска з дамавой кнігі’, *wyprowadzka* ‘пераезд на новую кватэру’; 6. nazwy gałęzi produkcji, rodzaju działalności, np. *blacharstwo* ‘вытворчасць ліставага жалеза’, *miedziorytnictwo* ‘гравёрнае майстэрства на медзі’, *mleczarstwo* ‘вытворчасць малочных прадуктаў’; 7. nazwy odzieży, np. *golf* ‘цёплы світэр са стаячым каўняром’, *toczek* ‘род малога жаночага капялюша’, *wiatrówka* ‘спартыўная майка

з замком'; 8. terminy językowe, np. orzecznik 'іменная частка выказніка', *powiastka* 'апавяданне для дзяцей', *średnik* 'кропка з коскай'; 9. nazwy narzędzi i sprzętów, np. *tasak* 'шырокі кухонны нож', *wyżymaczka* 'машына для выкручвання бялізны'; 10. terminy medyczne, np. *krwinki* 'чырвоныя крывяныя шарыкі'; 11. nazwy substancji, np. *odrdzewiacz* 'сродак для выдалення ржы'.

Niewielka ilość polskich haseł wyjściowych ma nacechowanie ekspresywne. Do grupy ekspresywnych rzeczowników nieosobowych należą: *krwawica* 'грошы, заробленыя потам і крывёю', *rupieciarnia* 'склад старызны', *szpargał* 'непатрэбная спісаная папера', *szulernia* 'ігральны прытон'¹⁵. Sporadycznie w grupie rzeczowników nieliniarnych spotykane są wyrazy polisemiczne, np. *klepsydra* ('пясочны гадзіннік', 'абвестка аб смерці, якую расклеіваюць у горадзе'), *buczyna* ('букавы лес', 'букавае дрэва', 'букавы жолуд'), *francuszczyzna* ('французская мова', 'усё сапраўды французскае').

RZECZOWNIKI OSOBOWE

Rzeczowniki osobowe stanowią – w porównaniu z formacjami nieosobowymi – grupę mniej liczną, obejmującą nazwy osób ze względu na rodzaj wykonywanej pracy, zajęcie, przynależność do organizacji lub grupy społecznej, zainteresowania, wiek. Zdecydowana większość translatów ma strukturę dwuczłonową, składającą się z dwóch rzeczowników lub przymiotnika i rzeczownika, np. *bankowiec* 'банкаўскі служачы', *bezwyznaniowiec* 'чалавек без веравызнання', *biesiadnik* 'удзельнік бяседы', *cechmistrz* 'майстар цэха', *czternastolatek* 'чатырнаццацігадовы падростак', *dyskutant* 'удзельнік дыскусіі', *gazda* 'заможны гаспадар (у Татрах)', *kolporter* 'разносчык газет', *komornik* 'судовы выканаўца', *magazynier* 'загадчык склада', *noworodek* 'нованароджанае дзіця', *pleban* 'парафіяльны ксёндз', *podsekretarz* 'памочнік сакратара', *promotor* 'навуковы кіраўнік', *przedmówca* 'папярэдні прамоўца', *tabetyk* 'хворы на табес', *wicepremier* 'намеснік прэм'єр-міністра', *wicedyrektor* 'намеснік дырэктара', *społecznik* 'грамадскі дзеяч',

¹⁵ Przewaga leksemów neutralnych świadczyć może zarówno o składzie leksyki bezekwiwalentnej, jak i o pomijaniu przez autorów prac leksykograficznych słów nacechowanych ekspresywnie jako leksyki z niższego rejestru stylistycznego.

związkowiec ‘член прафсаюза’. Wśród translatów wieloczłonowych najliczniejszą grupę stanowią nazwy według rodzaju wykonywanego zajęcia, zajmowanego stanowiska, piastowanej funkcji, np. *baca* ‘старшы пастух у Татрах’, *gonciarz* ‘майстар па вырабу гонтаў’, *juhas* ‘пастух авечак у Татрах’, *kustosz* ‘хавальнік фондаў музея, бібліятэкі’, *sztabowiec* ‘афіцэр генеральнага штаба’, *średniodystansowiec* ‘бягун на сярэднія дыстанцыі’. Niekiedy białoruskie transláty tworzone są według schematu ‘той, хто...’ lub ‘чалавек, які...’, np. *denat* ‘чалавек, які памёр ненатуральнаю смерцю’, *desperat* ‘чалавек, які прышоў у распач’, *kwestarz* ‘той, хто збірае ахвяраванні’, *podnajemca* ‘той, хто наймае частку нанятага памяшкання’, *wnioskodawca* ‘той, які ўносіць прапанову’. Osobną grupę tworzą nazwy osób duchownych typu *benedyktyn* ‘манах бенедыктынскага ордэна’, *bernardynka* ‘манашка бернардынскага ордэна’, *karmelita* ‘манах кармэліцкага ордэна’, *karmelitanka* ‘манашка кармэліцкага ордэна’, а такжэ назвы osób według stopnia pokrewieństwa, np. *jedynaczka* ‘адзіная дачка’, *jedynak* ‘адзіны сын’, *stryj* ‘брат бацькі’, *sędzina* ‘жонка судзі’, *rodzeństwo* ‘браты і сёстры’. Rzadko w polsko-białoruskich pracach leksykograficznych występują nieekwiwalentne osobowe rzeczowniki ekspresywne: *brzydal* ‘брыдкі чалавек’, *bywalec* ‘бывалы чалавек’, *chudziak* ‘худы чалавек’, *dragal* ‘цыбаты чалавек’, *dryblas* ‘цыбаты чалавек’, *firciarz* ‘ахвотнік пафліртаваць’, *nadgorliwiec* ‘чалавек, які праяўляе празмерную стараннасць’, *szperacz* ‘карпатлівы даследчык’, *trzpiotka* ‘жвавая (вясёлая) дзяўчына’.

WNIOSKI

Analiza polsko-białoruskich prac leksykograficznych wykazała, że większość rzeczowników nielinearnych stanowią formacje nieosobowe (83% wszystkich badanych rzeczowników) o strukturze dwuczłonowej, typu *przymiotnik + rzeczownik*, np.: *biurko* ‘пісьмовы стол’, *brulion* ‘тоўсты сшытак’, *cegielnia* ‘цагельны завод’, *rękodzieło* ‘ручны выраб’, *wizytówka* ‘візітная картка’. Nieliczne białoruskie ekwiwalenty polskich rzeczowników to związki wyrazowe ze spójnikiem, którym może być *з, ад, на, па, для*, np. *ekskomunika* ‘адлучэнне ад царквы’, *laurka* ‘папера з малюнкамі’, *przetwórnia* ‘фабрыка па перапрацоўцы’, *szkicownik* ‘альбом для эскізаў’. Wśród grup semantycznych najliczniejszą stanowią nazwy pojęć abstrakcyjnych (np. *aplikacja* ‘юрыдычная практыка’, *aprowizacja* ‘забеспячэнне харчамі’, *dyskrecja* ‘уменне захоўваць чу-

жую тайну’, *inauguracja* ‘урачыстае адкрыццё’, *inteligencja* ‘разумовае развіццё’) oraz nazwy przedmiotów i rzeczy (np. *batuta* ‘дырыжорская палачка’, *deskorolka* ‘ролікавая дошка’, *kordonek* ‘кручаная шаўковая нітка’, *sklejka* ‘пераклейна фанера’, *szachownica* ‘шахматная дошка’). Nieliczną grupę stanowią terminy z zakresu lingwistyki, medycyny lub chemii (np. *przełtos* ‘чаргаванне галосных’, *rogówka* ‘рагавая абалонка’, *wodorotlenek* ‘гідрат вокіцы’), w niewielkim stopniu uwzględniane w badanych słownikach. Spora-dycznie przy translacji występują informacje fakultatywne, umieszczane w nawiasach, np.: *abdykacja* ‘адрачэнне (адмова) ад трона’, *laurka* ‘папера з малюнкамі (для віншавальных пісьмаў і вершаў)’, *przedsprzedaż* ‘папярэдні продаж (білетаў)’.

Wśród nazw osobowych większość to formacje dwuczłonowe, charakteryzujące człowieka ze względu na cechy zewnętrzne (rodzaj wykonywanej działalności, piastowane funkcje, zajmowane stanowiska, przynależność do określonej grupy), np. *kolporter* ‘разносчык газет’, *komornik* ‘судовы выканаўца’, *magazynier* ‘загадчык склада’, *pleban* ‘парафіяльны ксёндз’, *podsekretarz* ‘памочнік сакратара’. Ze względu na cechy wyglądu zewnętrznego lub charakteru określają człowieka rzeczowniki ekspresywne, np. *brzydala* ‘брыдкі чалавек’, *chudziak* ‘худы чалавек’, *dragal* ‘цыбаты чалавек’, *dryblas* ‘цыбаты чалавек’, *flirciarz* ‘ахвотнік пафліртаваць’, *nadgorliwiec* ‘чалавек, які праяўляе празмерную стараннасць’.

Zebrany materiał może posłużyć jako punkt wyjścia przy opracowaniu polsko-białoruskiego słownika leksyki nieliniowej (bądź leksyki bezekwiwalentnej w ogóle). Praca taka z pewnością dobrze służyłaby nie tylko tłumaczom, ale również językoznawcom badającym oba języki w planie konfrontatywnym, znacznie ułatwiłaby także naukę języka białoruskiego Polakom, przeważnie sięgającym – z konieczności – do wydawnictw polsko-rosyjskich oraz białorusko-rosyjskich jako „ogniwi pośrednich” w procesie tłumaczenia z języka polskiego na białoruski.

LITERATURA

- Bartwicka H., *O leksyce „bezekwiwalentnej” i jej odzwierciedleniu w słownikach rosyjsko-polskich*, „Zeszyty Naukowe WSP w Bydgoszczy. Studia Filologiczne” 1985, z. 16, s. 87-96.
- Bogusławska A., *Zagadnienie jednostek przekładowych*, w: *Współczesny język polski i rosyjski. Konfrontacja przekładowa*, red. A. Bogusławska i J. Mędelska, Warszawa 1997, s. 7-22.
- Mędelska J., Wawrzyńczyk J., *Między oryginałem a przekładem. Rzecz o słownikach dwujęzycznych*, Kielce 1992.

- Плотнікаў Б. А., *Агульнае і спецыфічнае ў лексіцы беларускай мовы ў параўнанні з іншымі славянскімі мовамі*, у: Б. А. Плотнікаў, Л. А. Антанюк, *Беларуская мова. Лінгвістычны кампендыум*, Мінск 2003, с. 17-21.
- Плотнікаў Б. А., Трайкоўская В. П., *Адметнасці безэквівалентнай лексікі беларускай мовы*, у: *Слоўнік цяжкасцяжы беларускай мовы*, Мінск 2004, с. 402-407.
- Плотнікаў Б. А., Трайкоўская В. П., *Слоўнік безэквівалентнай лексікі беларускай мовы*, у: *Слоўнік цяжкасцяжы беларускай мовы*, Мінск 2004, с. 407-428.
- Wawrzyńczyk J., *O słownikowych badaniach konfrontatywnych*, „*Język Rosyjski*” 1984, z. 37, s. 134-140.
- Wawrzyńczyk J., *Problemy konfrontacji przekładowej języka polskiego i rosyjskiego (w świetle krytyki leksykograficznej)*, Bydgoszcz 1982.
- Wawrzyńczyk J., *Zasady prezentacji materiałów przekładowych*, w: *Teoretyczne i praktyczne aspekty przekładu rosyjsko-polskiego*, t. I, Łódź 2000, s. 36-38.
- Wawrzyńczyk J., *Uwagi o pragmatyce w wielkich słownikach rosyjsko-polskich*, w: *Pragmatyczne aspekty opisu języków wschodniosłowiańskich*, red. P. Czerwiński, Katowice 2003, s. 15-20.
- Wawrzyńczyk J., *Ze studiów krytycznych nad polsko-rosyjskimi słownikami przekładowymi*, „*Przegląd Rusycystyczny*” 1981, z. 4, s. 49-55.

О НЕЛИНЕЙНЫХ ИМЕНАХ СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ В ПОЛЬСКО-БЕЛОРУССКОЙ ЛЕКСИКОГРАФИИ

Резюме

Статья посвящена польским именам существительным, не имеющим эквивалентов в белорусском языке. В состав польско-белорусской нелинейной лексики входит большая группа имен существительных, не имеющих отношения к лицу, включающая в себя названия: абстрактных понятий, предметов, территорий, помещений, предприятий, заводов, отраслей производства, типов деятельности, напитков, приправ, продуктов питания, растений, деревьев, кустов, животных, насекомых; редко: музыкальных инструментов, химических веществ, транспортных средств, частей человеческого тела. Личные же имена существительные составляют менее многочисленную группу, вмещающую названия лиц, возникшие в связи с исполняемой ими работой, занятием, интересами, возрастом, причастностью к определенной организации или общественной группе.

Перевела Моника Сидор

Słowa kluczowe: przekład, bezekwiwalentność, leksyka bezekwiwalentna, słowniki polsko-białoruskie

Ключевые слова: перевод, безэквивалентность, безэквивалентная лексика, польско-белорусские словари.

Key words: translation, non-equivalence, non-equivalent lexis, Polish-Byelorussian dictionaries.